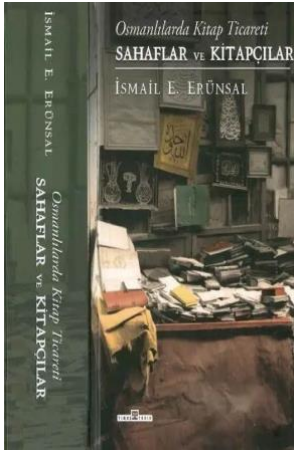

Erünsal, İ.E. (2021). Osmanlılarda Kitap Ticareti: Sahaflar ve Kitapçılar. İstanbul: Timaş Yayınları. ISBN 9786050839135

Erünsal, İ.E. (2021). Book Trading in the Ottoman Empire: Second-hand & New Booksellers. İstanbul: Timaş Yayınları. ISBN 9786050839135

İbrahim Etem Çakır *

Kitap Tanıtımı / Book Review

İsmail E. Erünsal is known for his publications on library science alongside the book culture and trading. In 2021, he published “Book Trading in the Ottoman Empire: Second-hand & New Booksellers.” He wrote this work, mentioning about the roughly four century-old second-hand book trade in the Ottoman Empire, by using archival documents and especially based on observations made by European travelers. Even though the book contains trading of second-hand and new books in the Ottoman Empire, its introduction contains detailed information about book makers and vendors in the Medieval Islamic world. This work, written by him with an effort that requires great effort and reviewing literally hundreds of books and archives, is a monographic work about second-hand booksellers, who made their living off trading books. I believe that it is a masterpiece about the book trade and second-hand booksellers and it should be accepted as such.

Kütüphanecilikle İlgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler, Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, Orta Çağ İslâm Dünyasında Kütüphaneler ve Kütüphanecilik kitaplarının yanı sıra kitap kültürü ve kütüphanecilikle ilgili yayımları ile tanınan İsmail E. Erünsal daha önce yayınladığı Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar adlı eserini yeni ilavelerle 2021 yılında neşretmiştir. Osmanlılarda sahaflık geleneğinin yaklaşık dört yüz yıllık serüveninin anlatıldığı bu eser arşiv belgelerine ve bilhassa Avrupalı seyyahların gözlemlerine dayalı olarak kaleme alınmıştır. Kitap esasen Osmanlılarda sahaflık ve kitap ticareti konusunu ihtiva etse de giriş kısmında Orta Çağ İslâm dünyasında “verrâk” şeklinde adlandırılan kitap üreticileri ve satıcıları teferruatlı olarak bahsedilmiştir. İslâm dünyasının önde gelen ilim ve kültür merkezlerinden; Bağdat, Kahire, Mekke, Endülüs, Şam, Buhara, Semerkand, Basra, Halep, Kûfe gibi şehirlerde verrâklığın İbn Haldun’un deyimiyile “umrana” tabi bir meslek olarak istinsâh, tashih ve teclid şeklinde çok geliştiğinden söz edilmiştir.

Yazar kitabın giriş kısmından sonraki bölümleri “Tarihî Gelişim: İstanbul’da ve İmparatorluğun Diğer Bölgelerinde Kitap Ticareti ve Sahaflar”, “Sahaflık Mesleğinde Büyük

* Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. E- posta: ietem.cakir@atauni.edu.tr
Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History. E-mail: ietem.cakir@atauni.edu.tr

Değişim: Sahaftan Kitapçıya”, “*Sahaflar Çarşısı*”, “*Sahaf Dükkânları ve Sahaflar*”, “*Sahaf Dükkânlarında Kitaplar*”, “*Kitap Fiyatları*”, “*Sahafların Faaliyetleriyle İlgili Düzenlemeler*”, “*Sahafların Teşkilatı*”, “*Yangınlar ve Kitaplar*” ve “*Sonuç*” başlıkları şeklinde düzenlemiştir. Kitabın sonunda arşiv belgeleri, kitap ve makalelerin künyelerinden oluşan kaynakça, muhalefât defterlerinden ve belgelerden tespit edilebilen İstanbul ve İstanbul dışındaki sahafların terekeleri, terekelerde geçen Mushafların hattatları ve fiyatları, minyatürlü yazmaların sahipleri ve fiyatlarını muhtevi tablolar yer almaktadır. Arşiv belgeleri ve bu belgelerin günümüz Türkçesi ile transkripsiyon örneklerini içeren bölümün yanı sıra kapsamlı bir indeks kitabın sonuna eklenmiştir.

Kitabın ilk bölümünde “*Tarihî Gelişim: İstanbul’da ve İmparatorluğun Diğer Bölgelerinde Kitap Ticareti ve Sahaflar*” başlığı altında sahaflığın gelişim süreci Bursa, Edirne ve İstanbul başta olmak üzere diğer Osmanlı şehirleri de dikkate alınarak incelenmiştir. İlk dönemlerde İznik, Bursa, Edirne gibi şehirlerde medreselerin kurulması, Anadolu beylikleri ve İslâm dünyasının önemli kültür merkezleriyle ilişkilerin geliştirilmesinin sonucunda Osmanlı şehirlerinde doğrudan kitap ticaretini meslek haline getiren bir zümrenin oluştuğundan söz edilmiştir. Bursa ve Edirne sahaflarıyla ilgili kısım belge ve bilgi azlığından dolayı kısa tutulmuşsa da İstanbul sahaflarıyla ilgili hem arşiv kayıtlarının çokluğu hem de yabancı seyyahların notlarında İstanbul’a daha fazla yer vermelerinden dolayı bu kısım oldukça detaylı anlatılmıştır. Diğer Osmanlı şehirlerindeki kitap ticareti ve sahaflık mesleğinden Halep, Şam, Kahire, Mekke, Kudüs özelinde ve daha çok seyyahların gözlemlerine dayalı olarak bahsedilmiştir.

“*Sahaflık Mesleğinde Büyük Değişim: Sahaftan Kitapçıya*” bölümünde sahaflık mesleğinin XIX. asırda geçirdiği değişim ve dönüşüm süreci üzerinde durulmuştur. XVIII. yüzyılın sonlarına kadar daha çok yazma eserlerin alım satımı şeklinde geleneksel formda devam eden sahaflık mesleği XIX. yüzyılda büyük bir değişim geçirmiştir. Bu asırda medreselerin yaygınlaşması, eğitim sisteminde yapılan yenilikler, batı tarzında yeni okulların açılması, okur-yazar sayısının artması sahaflık mesleği ile uğraşanların faaliyetlerini çeşitlendirmiştir. Birçok sahaf sadece yazma eser satışı değil aynı zamanda kitap basımı ve toptan kitap ticareti işini birlikte yürütmüşlerdir. Bu yüzyılda sahaf-matbaacı, sahaf-kitapçılar kitap ticaretinin gelişmesini sağlamışlardır. Ancak kitap ticaretinde kitapçılar öne çıkarken geleneksel usullerle hareket eden sahaflar ikinci plana düşmüştür. Kitapta hem bu değişim hem de sahaf-kitapçıların yayıncılığa geçememelerinin nedenleri ve sonuçları irdelenmiştir.

Kitabın “*Sahaflar Çarşısı, Sahaf Dükkânları ve Sahaflar*” başlıklı üçüncü bölümünde İstanbul’da Bedesten-i Atik içindeki Sahaflar Çarşısı ve buradaki sahaf dükkânlarından söz edilmiştir. Bedesten’in Sahaflar Kapısı’ndan Bayezid Câmii’ne çıkan yolun her iki tarafında mülkiyeti Ayasofya Câmii Vakfına ait dükkânlar “Sahaflar Sûku” olarak adlandırılmıştır. Kitapta sahafların şahsi özellikleri, ailevî ve eğitim durumları hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. Genellikle ilmiye sınıfına mensup kişiler olan sahaflar Tanzimat’a kadar tamamen Müslümanlardan müteşekkil olduğu bilinmektedir. Kitapta sahafların “cahil” oldukları yönündeki iddialar reddedilmiş bunun aksine sahafların medrese mezunu, eğitilmiş, kültürlü, hayırsever yönlerine vurgu yapılmıştır.

“Sahaf Dükkânlarında Kitaplar” ve “Kitap Fiyatları” bölümünde tereke kayıtlarından hareketle sahafların öldüğünde geride bıraktığı kitaplarından hareketle sahaf dükkânlarındaki

kitaplar hakkında bazı çıkarımlar yapılmıştır. Yazar haklı olarak, öldüğünde dükkânında kalan kitaplardan hareketle sahafların hayattayken sattığı kitapların nicelik ve niteliği hakkında tam olarak doğru bilgilere ulaşılamayacağını ancak her sahafın terekesindeki kitapların belli konular etrafında yoğunlaşmasından dolayı bazı neticeler elde edileceğini ifade etmiştir.

Kitabın ana kaynakları arasında yer alan tereke-muhallefat kayıtlarının tarih araştırmalarında kullanımı ile ilgili sınırlılıklarına bu kitapta yeterince değinilmediği anlaşılmaktadır. Osmanlılar zamanında ölen her kişinin mirasının mahkemece pay edilmediği, tereke taksimi için bazı özel şartların gerekli olduğu bilinen bir gerçektir. Diğer taraftan miras taksimi hususunda kadıların bilhassa XVII. yüzyıldan itibaren suiistimaller yaptıkları ortadadır. Kadılar miras taksimi işinden mirasın maddi değeri üzerinden (genellikle binde on beş) pay aldığı için bazı durumlarda ölen kişinin mallarını olması gereken değerinin çok üzerinde fiyatlandırmışlardır. Diğer taraftan ölen kişilerin malları genellikle açık artırmayla satıldığı için kadı ve yanındaki diğer görevliler müzayedede satın almayı düşündükleri ürünlerin fiyatlarının oldukça az yazılmasını sağlamışlardır. Sonuç olarak tereke defterlerinde yazılan eşya ve ürün fiyatları bu malların kadı başkanlığında kassam ve diğer görevlilerin birlikte hazırladıkları ikinci el değerlerini göstermektedir. Tereke defterlerini esas alan araştırmalarda bu ve benzeri durumların dikkate alınması ve tereke kayıtlarının bazı sınırlılıklarının olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir.

“Sahafların Faaliyetleriyle İlgili Düzenlemeler”, “Sahafların Teşkilatı” başlıklı bölümlerde sahafların ticarî faaliyetleri ile ilgili Sultan II. Mehmed döneminden başlamak üzere yapılan düzenlemelere yer verilmiş, Osmanlı esnaflık teşkilatında bilhassa XVIII. yüzyılda uygulanan gedik sisteminden söz edilmiştir. Bu düzenleme ile sahaflık mesleğiyle uğraşanları belirli bir sayıda tutmak hedeflenmiştir. Sahaf esnafının teşkilat yapısıyla ilgili olarak sahafların bağlı olduğu lonca teşkilat yapısı ve yöneticileri üzerinde durulmuştur. XV. ve XVI. yüzyıllarda sahaflar loncasıyla ilgili ayrıntılı malumatın olmadığı buna karşılık XVII. yüzyılın ortalarına doğru sahafların lonca yapılanmasına sahip bir esnaf teşkilatı haline geldiği ifade edilmiştir. Sahaf loncalarında üst düzey yöneticiler arasında şeyh/kethüda, tellâl, bölükbaşılar yer almıştır. Sahafların ekonomik durumları tereke kayıtlarından hareketle ortaya konulmuştur. Yazar bu kayıtlar sayesinde sahafların servetlerinin nelerden oluştuğu, zenginliklerinin kaynağı, sahaflık mesleğinin tarihî süreç içinde iktisadî manada nasıl gelişme gösterdiğini detaylı bir şekilde anlatmıştır. İstanbul sahaflarına ait 211 tereke kaydı esas alınarak sahafların servetlerinin; kitaplar (%69), meslekle alakalı gedik değerleri (%2) ve diğer mal varlıklarından (%29) oluştuğu sonucuna varılmıştır. XVII. yüzyıldan XX. yüzyılın başlarına kadarki süreçte sahafların servetlerinin akçe cinsinden nominal değerleri grafikler yardımıyla ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu bölümde ayrıca sahaflara gelen kitapların nereden ve kimlerden geldiği, sahaflara ait muhallefat listeleriyle tereke kayıtları, kâğıt fiyatlarındaki değişim grafikleri, yazı ve kitap malzemelerinden kâğıt makası, mürekkep, hokka, rıh, kumkuma, kalem, kalemtıraş, makta ve divit hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

“Yangınlar ve Kitaplar” adlı son bölümde yazar XVIII. yüzyılın başlarına kadar kitap kültürü yazma eser geleneğine dayandığı için yangınların bilhassa tek nüshası bulunan eserler üzerinde büyük tahribata yol açtığından söz etmiştir. Yapı malzemesi genellikle ahşaptan

olduğu için yangınlardan dolayı çok sayıda kitap yok olmuştur. Kitap sahipleri kitaplarını korumak üzere câmi, bedesten, han ve benzeri kargır yapıları kullanmışlardır.

Şer‘iyye sicilleri, müstakil tereke defterleri ve müteferrik belge tasnifleri arasından belge taramanın zahmetli bir iş olduğunu tecrübe etmiş birisi olarak vücuda getirilen bu eserin Osmanlılar zamanındaki sahaflar ve kitapçılar konusunda başyapıt niteliğine haiz bir eser olduğunun kabul edilmesi gerektiği görüşümdedir.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Yazarlık Katkısı

Çalışma tek yazarlıdır.